

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

W sprawie postanowienia statutu warckiego o cechach

W jednym z ostatnich tomów Czasopisma Prawno-Historycznego przedstawiona została przez S. Grodziskiego kwestia stosunku szlachty do cechów w świetle postanowień statutu warckiego z r. 1423¹. Główna teza autora artykułu sprowadza się do tego, że wspomniany statut w artykule *De fraternitatibus destruendis* nie miał na celu zniesienia organizacji cechów. Autor swoje twierdzenia opiera na dwóch argumentach: po pierwsze kwestionuje autentyczność fragmentu statutu warckiego wspominającego o zniesieniu zrzeszeń rzemieślniczych², po drugie — w wypadku gdyby wspomniane zdanie okazało się autentyczne — miałyby z niego wynikać tylko to, że statut warcki nie znosił organizacji cechowej, zmierzał natomiast do ochrony sprzedawcy produktów rolnych przed machinacjami przekupniów-spekulantów łączących się w zrzeszenia (*fraternitates*)³. W związku z tymi twierdzeniami S. Grodziskiego pragnę w tym miejscu podzielić się spostrzeżeniami, które uszły uwadze wspomnianego autora, jak i innych badaczy, którzy zagadnieniem cechów zajmowali się poprzednio⁴.

Statut warcki nie był pierwszą ustawą, która zmierzała do likwidacji cechów, czy też — jak chce wymieniony autor — zrzeszeń przekupniów. Przepis podobny znajduje się w ustawie o rok wcześniejszej, a mianowicie w uchwale podjętej przez króla Władysława Jagiełłę wraz z możliwymi i przedstawicielami miast, wydanej na zjeździe w Niepołomicach dn. 23 listopada 1422 r.⁵. Znana jest ona niestety

¹ S. Grodziski, *Stosunek szlachty do cechów w świetle statutu warckiego*, Czasop. Prawno-Historyczne, t. VI, 2, Warszawa 1954, s. 178—193.

² S. Grodziski, op. cit., s. 184. Kwestionowany fragment brzmi: „... et quod fraternitates huiusmodi omnino destruantur...“.

³ Ibid., s. 185.

⁴ Zestawienie literatury o cechach ibid. *passim*.

⁵ *Akta grodzkie i ziemskie...*, t. IX, Lwów 1883, nr 24, s. 35. Obszerne streszczenie uchwały w języku polskim, niestety w niektórych punktach bardzo nieścisłe, podaje (na podstawie notat Żegoty Pauliego) A. Ryszard, *Dokumenta odnoszące się do mennic od r. 1232 do 1537*, oddzielna karta dołączona do Wiadomości numizmatyczno-archeologicznych, nr 2 (ogólnego zbioru nr 4), Kraków 1890. W regestach omawiany akt umieszcza A. Lewicki, *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium...*, Monumenta mediae aevi hist., t. XI, Kraków 1888, s. 147, nr 1270, oraz O. Balzer, *Corpus Iuris Polonici mediae aevi*, Program wydania..., Lwów 1891, odb. z Kwart. Hist. t. V, s. 55, nr 98.

tylko z kopii znajdującej się w chwili wydania Akt grodzkich i ziemskich w Pradze⁶; oryginał dokumentu znajduje się — według wydawcy wspomnianego aktu, X. Liškego — w metryce litewskiej, będącej, jak wiadomo, w posiadaniu archiwów radzieckich⁷.

Uchwała niepołomicka obowiązywać miała w całej Koronie; nie była więc ona ustawą o zasięgu lokalnym, jak to podawali w swych regestrach A. Lewicki i O. Balzer⁸. Na jej treść składały się głównie przepisy dotyczące monety i handlu⁹.

W ostatnim punkcie uchwały umieszczono postanowienie odnoszące się do cechów. Oto jego tekst:

Item omnes fraternitates mechanicorum et alie quecunque, cum in dampnum et incomodum Reipublice vergere videantur, cassari debent, annullari et deleri.

⁶ Por. notę wydawcy w AGZ, l. c. Kodeks biblioteki Uniwersytetu Praskiego, w którym znajduje się kopia interesującego nas aktu, opisany został szczegółowo przez A. Prochaskę *Codex epistolaris Vitoldi...*, Kraków 1882, s. CXI—CXV, który — nie podając szczegółów — wzmiankuje także (s. CXV) o uchwale dotyczącej fałszowania monety, zapewne więc niepołomickiej z r. 1422, która tym zagadnieniem zajmowała się (por. dalej w tekście i niżej przyp. 12).

⁷ Por. o tym S. Ptaszyci, *Cesarska biblioteka publiczna i metryka litewska w Petersburgu*, osobn. odb. z Przegl. literackiego i artystycznego, Kraków 1884, s. 21 nn.; tenże, *Opisanije knig i aktow litowskoj mietriki*, Petersburg 1887. Z literatury radzieckiej wymienić należy pracę N. G. Biereżkowa, *Litowskaja mietrika kak istoriczeskij istocznik*, cz. I (*O pierwonaczalnom sostawie knig litowskoj mietriki po 1522 g.*), Moskwa—Leningrad 1946. We wszystkich wymienionych pracach nie znalazłem wzmianki o naszym akcie, mimo że np. S. Ptaszyci, *Opisanije...*, s. 209—268, zestawia wykaz dokumentów znajdujących się w metryce litewskiej.

⁸ A. Lewicki, l. c., O. Balzer, l. c., nazywali ją edyktem w sprawie monety, wydanym dla Rusi. Badaczy tych wprowadziła w błąd okoliczność, że tekst uchwały załączony został do mandatu królewskiego, polecającego staroście lwowskiemu, Spytkowi, wprowadzenie w życie postanowień niepołomickich na terytorium Rusi. Z treści mandatu, jak i samej uchwały wynika niewątpliwie, że postanowienia te miały obowiązywać w całej Koronie. Przytoczymy tu fragment następującej treści: „*Multa et varia pensantes incomoda, que ex falsa et iniqua moneta alisque rerum defectibus Regno nostro imminabant et in ipso sunt suborta, prelatos, barones, nobiles, cives et vulgum Regni nostri ad nos in Napolomice vocavimus, ut ipsorum communitatis consiliis huiusmodi malis succurrere valeamus. Multa itaque cum ipsis deliberacione habita ad reformandum statum Regni nostri... infrascripta statuta et articulos, communi edicto omnibus Regni nostri subditis... decernimus observanda...*”. Za ustawę ogólnopolską uważa słusznie wspomnianą uchwałę R. Grodecki, *O fałszerzach monet w Polsce średniowiecznej* (uzupełnienie), *Wiad. numizm.-archeolog.*, Kraków 1919, nr 10—12, s. 134—135.

⁹ Należy zaznaczyć, że omawiana uchwała jest na ogół mało znana, zwłaszcza w literaturze historyczno-prawnej. Nie miałem możliwości wyczerpującego przejrzenia literatury dotyczącej dawnej monety, zdołałem jednak stwierdzić, że aktem niepołomickim zajmował się głównie R. Grodecki, l. c. Tenże badacz wzmiankuje także o uchwale w pracy *Polityka książąt polskich w okresie piastowskim*, *Wiad. num.-arch.*, Kraków 1921, nr 1—6, s. 68.

Postanowienie powyższe jest zbyt zwięźle sformułowane, żeby można na jego podstawie pokusić się o postawienie całkowicie pewnych i dokładnych wniosków.

Nie wyjaśnia nam ono, co rozumiano pod pojęciem *fraternitates mechanicorum*. Nie wiemy więc, czy kryją się pod nim cechy rzemieślników, czy też należy przypisać mu tylko takie znaczenie, jakie *fraternitatibus* wspomnianym w statucie warckim nadawał S. Grodziski. Tłumacząc tekst dosłownie należałoby przyjąć, że *fraternitates mechanicorum* to bractwa rzemieślników¹⁰, a więc najprawdopodobniej cechy. Wspomniano zresztą w postanowieniu, że i jakiegokolwiek inne zrzeszenia — tu może byłoby miejsce na związki przekupniów — powinny ulec likwidacji. Warto jeszcze podkreślić zamiar likwidacji w s z e l k i c h *fraternitates* oraz nacisk z jakim zaznaczono ich szkodliwość, stwierdzając, że działają one na szkodę Rzeczypospolitej¹¹, czyli, innymi słowy, przede wszystkim na szkodę społeczności szlacheckiej.

Należy z kolei zastanowić się, dlaczego postanowienie o cechach umieszczono w uchwale poświęconej głównie sprawom monetarnym. Wydawać by się bowiem mogło, że nie ma bliższego związku między kwestiami monetarnymi a sprawą cechów. W istocie rzeczy związek między tymi dwoma zagadnieniami istniał: coraz mniejsza wartość pieniądza obiegowego (tj. groszy polskich)¹² wywołała oczywiście zwyżkowanie cen¹³. Nie orientująca się w zagadnieniach gospodarczych szlachta, usiłując nie dopuścić do podnoszenia cen towarów kupowanych przez siebie na rynku miejskim, zwracała ostrze wydawanych norm wobec rzekomego sprawcy zwyżki cen, cechów, tym bardziej, że równocześnie wspomniane *fraternitates* — jak to wynika z treści artykułu warckiego — dążyły do nabywania produktów rolnych po niskich cenach¹⁴.

Niektóre z postanowień omawianej uchwały potwierdzają powyższe rozumowanie. Jeden z przepisów zakazywał np. wykupywania i gromadzenia przez kupców (zapewne w celach dalszej spekulacji) towarów żywnościowych, przeważnie importowanych; uważano widocznie, że magazynowanie tych produktów powodowało dro-

¹⁰ Przepis poprzedzający w uchwale omawiane postanowienie wspominając o *res mechanicae* (por. niżej przyp. 16) wymienia wśród takich towarów tylko te, które stanowią produkt pracy rzemieślnika.

¹¹ A. Ryszard, l. c., podaje następujące streszczenie omawianego przekazu: „Wszelkie cechy rzemieślnicze, któreby (podkr. moje — B. L.) się szkodliwie krajowi okazały mają być zniesione“. Takie ujęcie oddaje niewłaściwie sens postanowienia; zdanie „*cum in dampnum et incomodum Reipublice vergere videantur*“ należy niewątpliwie przetłumaczyć na „ponieważ okazuje się, że działają (wzgl. skłaniają, obracają się) one (tj. cechy) na szkodę Rzeczypospolitej“.

¹² Większość przepisów uchwały niepołomickiej miała na celu zapobiec deprecjacji półgroszków polskich, wynikłej z ustawicznych fałszerstw tej monety. Przepisy te omawia R. Grodecki, *O fałszerzach monet w Polsce...*, op. cit., s. 134—135.

¹³ Por. A. Szelański, *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII w. w Polsce*, Lwów 1902, s. 11, który stwierdza że „... drożyzna w zależności od obniżania się stopy pieniężnej była jedną z najbardziej dolegających kwestii bytu średniowiecznego...“.

¹⁴ Por. S. Grodziski, op. cit., s. 185.

żyznę¹⁵. Jeszcze bardziej znamienna jest treść innego przepisu, bezpośrednio poprzedzającego postanowienie o cechach. Stwierdzał on mianowicie, że dopłaty wyrównawcze (wynikające z odmiennych wartości groszy polskich i czeskich) obowiązywać miały jedynie przy obrocie towarami sprowadzanymi z zagranicy, natomiast transakcje produktami rzemiosła wyrabianymi w kraju, winny być przeprowadzane w monecie obiegowej (tj. w groszach polskich) według ustalonego i przyjętego zwyczaju¹⁶. Sens tego postanowienia pozostaje niezupełnie jasny, nie ulega jednak wątpliwości, że było ono skierowane przeciwko rzemieślnikom. Można na jego podstawie wnioskować, że rzemieślnicy bądź to niechętnie przyjmowali zapłatę za swe produkty w coraz to mniej wartościowej monecie polskiej (zwłaszcza o ile istniały ustalone z góry taryfy cen)¹⁷, bądźto usiłowali oni w miarę postępującej deprecjacji pieniądza podnosić odpowiednio ceny produkowanych przez siebie towarów, co było oczywiście nie na rękę szlachcie. W takich momentach szlachta musiała szczególnie odczuwać solidarną działalność rzemieślników zorganizowanych w cechy, stąd też atak przeciwko takim zrzeszeniom.

Uchwała niepołomicka przynosi więc nieco nowego materiału do zagadnienia stosunku szlachty do cechów. W jej świetle musi oczywiście ulec rewizji pogląd, jakoby sprawę likwidacji cechów, czy też jakichkolwiek innych *fraternitates* miejskich, poruszono po raz pierwszy w statucie warckim¹⁸. Pozwala ona także po-

¹⁵ Por. AGZ, I. c.

¹⁶ Ze względu na to, że tekst tego postanowienia przysparza najwięcej trudności interpretacyjnych, przytaczam jego brzmienie: „*Item addiciones suprascripte solummodo de rebus, que de alienis partibus adducuntur, observentur; de his autem rebus, que in Regno sunt vel haberi poterint, moneta communis et Regni currens teneatur more solito et sicut prius recipi et teneri est conseutum, videlicet pro sellis, frenis, calceamentis, ocreis, feramentis, cera, sartura, fabricatura, et quibuslibet rebus mechanicis, pelliceis, curribus, foderativis, pro lignis edificialibus*“. *Addiciones* wspomniane na wstępie przepisu, to właśnie dopłaty wyrównawcze, których wysokość ustalał inny przepis uchwały.

¹⁷ Najdawniejsze cenniki krakowskie *rerum vendibilium et emptibilium* z lat 1392—1402 (wyd. F. Piekosiński, *Kod. miasta Krakowa, cz. II*, Kraków 1879, s. 392—394, por. też B. Ulanowski, *Kilka zabytków ustawodawstwa królewskiego i wojewódzińskiego*, AKP t. I, s. 40 nn.) wyznaczają ceny produktów rzemiosła, jak np. wozów, desek, siodła, nagolenników itd., a więc towarów, o których mowa w uchwale niepołomickiej.

¹⁸ Pogląd taki przyjął się na dobre w literaturze naukowej, por. S. Grodzicki, op. cit., s. 178 n. Nawet ci badacze, którym uchwała niepołomicka nie była zapewne obca, pomijali przepis o cechach. Tak np. O. Balzer, który wspomnianą uchwałę umieszczał wśród wykazu średniowiecznych ustaw polskich, przeoczył wzmiankowane postanowienie, skoro w *Historii ustroju Polski* (stenogram wykładu), Lwów 1911, s. 385, podtrzymywał, że „kilkakrotnie orzekano zniesienie cechów, a po raz pierwszy w statucie warckim 1423...“ (identycznie w wyd. *Historii...* z r. 1931 por. S. Grodzicki, op. cit., s. 179 przyp. 8). Również Ł. Charewiczowa, która wykorzystywała materiał źródłowy z AGZ do swej pracy *Handel średniowiecznego Lwowa, Studia nad historią kultury w Polsce*, t. I, Lwów 1925, nie pisze nic o uchwale niepo-

wątpiewać w tezę wysuniętą przez S. Grodziskiego, jakoby artykuł *De fraternitatibus destruendis* w statucie warckim nie był uderzeniem w organizację cechową. Szczególnie mało prawdopodobne w zestawieniu z naszym przekazem wydaje się twierdzenie S. Grodziskiego o nieautentyczności fragmentu wspomnianego statutu dotyczącego likwidacji cechów. Postanowienie niepołomickie wskazuje bowiem wyraźnie na to, że sprawa zniesienia organizacji cechowej, czy też — wnioskując ostrożniej — sprawa likwidacji pewnych przejawów działalności tych lub podobnych instytucji, była w latach 1422—1423 przedmiotem, któremu szlachta poświęcała wiele uwagi. Nic więc dziwnego, że i statut warcki zajął się tą kwestią.

KATEDRA POWSZECHNEJ HISTORII
PAŃSTWA I PRAWA U. A. M. W POZNANIU

łomickiej, choć często zajmuje się np. kwestiami monetarnymi (s. 29—30). Co więcej, wyraźnie wspomina ona w pewnym miejscu (s. 112 przyp. 6), że już „statut warcki z r. 1423 zniósł teoretycznie cechy“, co świadczyłoby, że niepołomickie postanowienie o cechach uszło jej uwadze.